

ŠLUKNOVSKO 2011: protesty proti sociálně vyloučeným z třídní perspektivy

Když v letech 2008 a 2009 firmy propouštěly a zhoršovaly pracovní podmínky, nedokázali se tomu na pracovištích bránit ani lidé na Šluknovsku. I tahle zkušenost bezmoci a porážky mohla za to, že když vyšli na podzim 2011 do ulic, nehájili tam své zájmy. Protesty proti sociálně vyloučeným neměly nic společného s nezávislou dělnickou politikou – byly kopií politiky kapitálu a státu. Když na nich lidé prosazovali, že na chudé musí být přísno, zapomínali, že tohle už prosazují vládní reformy a že na to doplatí (jako chudí ve zchudlém regionu) především oni sami. Zapomněli, že své životní potřeby mohou pracující bránit ne voláním po nulové toleranci, poslušnosti a disciplíně, ale prosazováním maximální neposlušnosti a nedisciplinovanosti vůči poručnickování firem a vlády.

Z podzimních protestů „proti nepřizpůsobivým“ ve šluknovských městech mrazilo. Pohrozily perspektivou, že by rasismus a volání po vládě tvrdé ruky mohly zapustit kořeny na pevnějších společenských základech, než je tradiční ultrapravicové prostředí.

Ve šluknovských městech na podzim letošního roku to přitom nebylo poprvé, co jsme byli svědky masových protirosných demonstrací a pokusů o pogromy, jichž se neúčastnili jen neonacisté, ale též, či především, místní lidé. Premiéra se odehrála v roce 2008 v Janově – na veřejně propagovaném rasismu, který byl do oné doby doménou ultrapravicových aktivistů, tam tehdy participovali tamní obyvatelé napříč sociálními třídami, genderem i věkovými skupinami. A nešlo jen o symbolickou podporu. Nejenže se místní účastníci demonstrací, udělali dokonce krok dál – schovávali neonacistům zbraně ve svých domech či jim umožňovali utíkat před policisty přes zahrady atd.

Tehdejší pokus o to, aby organizovaný, veřejně artikulovaný, politický (ne „běžný“, každodenní) rasismus zakořenil ve společenské realitě (zejména uvnitř pracující třídy), aby si opatřil solidnější sociální základnu, než mu nabízel prostředím neonacistických aktivistů a chuligánů, skončil nezdarem i díky nekompetenci ultrapravice. Dvě věci jsou však od janovských událostí pořád na agendě:

- Zaprvé nám Janov, byť v mikroměřítku (a nemáme na mysli jen otázku počtů stoupenců a síly tamních akcí) a vzdáleně, připomněl, že fašismus byl v historii vždy nesen hnutím zdola, zevnitř občanské společnosti, které zahrnovalo i příslušníky pracující třídy, a že by bylo tendenční karikaturou, kdybychom ho vykreslovali, jak se toho často dopouští „radikální levice“, jako výsledek

komplotu velkokapitálu, jako jeho vynález, který posléze implementoval do společnosti. Popisovat fašismus jako zlo, které přišlo ze strany kapitálu, je možná utěšující, ale mylné. (Nejen proto, že pracující třída a kapitál nejsou dvě separované entity, ale spíše dva momenty jedné reality.)

- Zadruhé nastolil otázku: Jak reagovat na veřejné projevy rasismu, při nichž na náměstích nestojí subkulturní panoptikum zastydlých uctívačů Třetí říše a násilníků, tedy na situaci, kdy není produktivní sáhnout k „tradičním“ metodám monitoringu a fyzické konfrontace?

Tahle otázka je, obáváme se, pořád ve hře. Během tří let po Janově nebyla zodpovězena, šluknovské události nám tak poskytují příležitost pokusit se o reparát debaty na tohle téma. Dopředu prozradíme, že se pokusíme o odpověď, která nebude směřovat ani k charitativní péči o vyloučené, ani k „násilné charitě“ (preventivní násilné „obraně“ potenciálních obětí před ultrapravicovým násilím).

Zaměříme se spíše na prvky společenské reality, které by mohly umožnit praktickou kritiku rasismu, a navíc, alespoň pro teď, spíše na lidi z pracující třídy – na to, jaké podmínky a motivace je do slepé uličky rasismu přivedly, a na to, kde bychom mohli získat oporu pro případnou intervenci. Nejen proto, že otázka lidí ze samotného dna pracující třídy („sociálně vyloučených“) je příliš komplexní na to, abychom si na ni teď troufli. Též proto, že o jejich životních podmínkách a postojích toho víme díky zájmu terénních sociálních pracovníků a nejrůznějším analýzám paradoxně víc než o lidech, kteří plnili nepokojná náměstí na severu Čech.

Jak na to? Impotence abstraktních imperativů a nutnost pochopení konkrétní reality

Před závorku každé snahy o pochopení rasismu je třeba vytknout, že kapitalistická realita, tváří tvář početnému a silnému potenciálnímu nepříteli, jakým pro ni je Marxův *kolektivní dělník*, svou diktaturu buduje na konkurenci uvnitř pracující třídy. Dělá to sty způsoby, skrze rozdělování zaměstnanců do mzdových kategorií, skrze pracovní kvalifikaci, produktivitu práce, věk či gender. Xenofobie a rasismus jsou však téměř sázkou na jistotu: jsou jedněmi z nejefektivnějších nástrojů, jak konkurenci uvnitř pracující třídy prohlubovat a posilovat. Pokud ji přitom nezastaví třídní boj, vrcholí konkurence uvnitř pracující třídy v obdobích ekonomického útlumu či krize, tedy v aktuální fázi kapitalistického cyklu.

Jinak než s tímhle „apriorním“ hlediskem o vztahu rasismu a kapitalismu na mysli se s rasistickými tendencemi nemůžeme utkat, aniž bychom se v tématu neztratili. Jakkoli je však pro nás tenhle generální náhled *fundamentální základnou*, je sám o sobě nedostatečný. Popravdě: sebeúspěšnější varování před tím, že „rasismus rozbíjí jednotu dělnické třídy“, se musejí míjet účinkem, lidem z pracující třídy jsou totiž samotné apely na „třídní boj“ či její „historickou misi“ u zadku (přestože pracující třída existuje a třídní antagonismus je permanentní faktem kapitalistického výrobního způsobu). Chceme-li se ve vši skromnosti, s ohledem na své postavení politické minority a naše počty a možnosti, dopustit ve věci rasistických tendencí intervence, která si bude moci dělat nároky na převlastek smysluplná, bude třeba *položít páku* jinde.

Tím spíš přitom musíme odmítnout vágní imperativy o tom, že „napadat ty (sociálně) nejslabší je zavrženíhodné“, že „předsudky jsou špatné“ nebo že „rasismus a princip kolektivní viny není humánní“ atd. Jakkoli mohou být pravdivé, jejich argumentační a mobilizační síla je nulová. Jsou jen pro okrasu a dobrý pocit těch, kdo je vznášejí. Nefungují.

Nejde o to, vybrat si ta správná abstraktní hesla, šermovat jimi proti rasismu a snažit se je injektovat do života třídy: naší výzvou by mělo být pochopit (s pomocí obecné proletářské politiky) materiální realitu ve vši její konkrétnosti a trivialitě, ve sto a jednom jejím aspektu. Všechny totiž mohou mít na formování společenské dynamiky vliv, a jen když je poznáme (skrze koncept třídní kompozice, organizace kapitálu a inquiry), můžeme doufat, že se nám v konkrétních podmínkách (a v tom, jak je *vnímají* lidé a jak se to projevuje v jejich jednání) podaří najít *rozpory*, o které se můžeme opřít a které mohou bránit rasistické kanalizaci. Právě o to jde: najít v realitě kolem nás průduchy, jimiž se ona generální (a sama o sobě umělá) ponaučení *budou sama prosazovat*, díky nimž budou dostávat konkrétní podobu a pádnou přitažlivost, skrze něž budou *viditelná* a přímo *„hmatatelná“*.

Následující text si nedělá větší ambice než být příspěvkem na cestě za takovým cílem. Realitu, která zrodila hromadné a organizované rasistické jednání, jsme se pokusili prozkoumat s pomocí rozhovorů s účastníky demonstrací proti sociálně vyloučeným ve Varnsdorfu i s dalšími tamními

obyvateli a skrze rozbor třídní kompozice a organizace kapitálu na Šluknovsku.

I když naše postřehy vycházejí z tamního regionu, mohou mít obecnější platnost a napovědět i o *metodě*, jakou se k problému snažíme přistupovat. A s ohledem na ekonomické vyhlídky bohužel musíme počítat spíše s tím, že břemeno rasismu bude pracující třídu tížit spíše intenzivněji a bude si proto zaslouhovat naši pozornost dál.

Události na Šluknovsku byly produktem propletení mnoha faktorů: zmínit by se měla role, kterou hrají v „lifrování“ chudých lidí do ubytoven realitní agentury; byznys, který ubytovny představují pro své majitele, ale i pro radnice; drahota (sídlíště obývané převážně Romy a důchodci ve Šluknově platí největší ceny za teplo z celého Česka, ať už z toho profituje majitel sídlíště, nebo teplárna); manipulace a dezinformace („rasový útok“ ze strany Romů v Rumburku, který vlnu protestů po mačetovém útoku ze 7. srpna 2012 v Novém Boru posílil, se nakonec ukázal být vyvrcholením celonočního nahánění se dvou gangů, zlodějů a dealerů drog); lichva, místní zájmy a tlaky i role podvodníka Lukáše Kohouta... To vše jsou prvky, které tvoří celkový obraz. Většina z nich byla aspoň v hrubých rysech pokryta médii, ať mainstreamovými, tak okrajovými. My jsme se proto rozhodli zaměřit na „neviditelné“ pozadí protestů: na motivy, které lidi do ulic přivedly.

„Dejte nám svy dávký“

Kriminalita? Také, ale ne zaprvé

Ptáme-li se na důvody, které občanskou společnost na severu Česka aktivizovaly, je nejhlasitější odpovědí, kterou nabízela média, kriminalita. Buď přímo, nebo prostřednictvím svých blízkých či známých se s ní skutečně setkal každý, s kým jsme mluvili. A měla nejrůznější podoby (následující citace v kurzívě pocházejí z rozhovorů z Varnsdorfu). Od úsměvně lehavého „*Srocujou se. Oni se prostě všu-*

de srocujou, v tlupách.“ přes stížnosti na nejrůznější neplechy („*Lezou do zahrad, cikánata, člověk musí mít pořád oči v okně, jestli mu nepolezou na jablka*“), šikany a výhrůžky („*Ty jejich prckové šikanujou děti na hřišti.*“ – „*Takový provokačky, třeba vám na ulici řekne i desetiletý kluk Ty gádžo jeden, zakřičí na vás z okna Bílá svině!*“) až po krádeže a násilí („*Moji maminku vykradli dvakrát, jednou garáž, podruhé kůlnu. Mě osobně přepadli s boxerem v Café baru, je to čtyři roky zpátky, měl jsem šest štrejchů.*“).

Tenhle aspekt se vůbec nedá podceňovat. I ona popotahování se na dětských hřištích totiž dokážou znepříjemnit život a nahnat strach a válku „chudých proti těm méně chudým“ musíme odsoudit přinejmenším jako slepou ulici.

Na počátku dění na severu byly ostatně na konci srpna násilné incidenty. Byla-li ale kriminalita spouštěčem šluknovských protestů, nebyla dominantním motivem, který protesty nakonec prostoupil, aspoň podle rozhovorů, jak ukážeme o pár řádek níž.

Byl tím nehlubším tématem anti-cikanismus? Drtivá většina lidí, s nimiž jsme mluvili, se vůči němu vymezovala – protesty se přece vedou proti „nepřízpůsobivým“, ne jen proti Romům, vysvětlovali. Zdůrazňovali, že mezi „sociálními parazity“ jsou i bílí, a poukazovali na to, že znají i slušné Romy.

„Jasně že znám Cikány, co jsou v pohodě, i si s nima sednu v hospodě, starousedlíci, který pracujou, pohoda.“ – „Ty sociálně nepřízpůsobivý, to nejsou jenom Cikáni, abych jim neškodil, jsou to i bílý rodiny. Tady to není rasistická otázka.“ – „Tady jsou i bílí, co od revoluce nesáhli na práci a jen lemtaj po hospodách, to není jen o Romech. Ale o nich hlavně.“ – „Ted’ jsem se o tom bavil s kamarádem, mně na Romech nevádí vůbec nic, problém jsou ti nepřízpůsobiví, a to jsou i bílí, i když Romů je tam teda víc.“

O těch slušných Romech přitom ale mluvili jako o výjimkách, které potvrzují pravidlo: Jednoho dva „normální“ Cikány znám, ale 99 procent těch zbylých budou, předpokládám, „nepřízpůsobiví“. Jenže právě tak vypadá uvažování podle rasistických předsudků.

Anti-cikanismus je v Česku ostatně obecně akceptovatelným druhem rasismu a svou hrál i ve šluknovských událostech. Nevysvětluje však všechno. Tenhle společensky legitimní rasismus byl rámcem, který šluknovské protesty určitě ulehčoval, jejich příčiny ale ležely jinde.

„Zneužívají dávky. O to tu jde hlavně“

„Kdybyste měli ze všech problémů vybrat jeden, ten největší, co vám vadí hlavně?“ byla otázka, které se dostávalo uniformní odpovědi. Nikdo nejmenoval kriminalitu či násilí, nikdo neopomněl jako dominantní důvod, který zaplnil náměstí, uvést: „Že je živíme.“

„Co lidem vadí nejvíc? Že nic nedělají. Že žijou z našich peněz.“ – „Zapravý žijou z našich peněz a zadruhý, kolikrát maj víc peněz k dispozici než normální občani, který dělaj. Kvůli tomu tady ty shromáždění jsou.“ – „Mě když vyrazej z práce, daj mně 60 procent a ani korunu navíc. Ta svině, co nikdy nedělala, z čeho vyplácej dávky jí? A pěkný dávky, co já vím.“ – „Proč on se válí u televize a dostává víc než já, co chodím do práce, proč?“

Hluboko za protesty vězela vzájemná soutěž, která tvoří pozadí života pracujících tříd. Zatímco nemáme jinou šanci, jak si opatřit životní prostředky, než prodávat jediné zboží, které máme (pracovní sílu), na trhu se nenajdou kupci pro nás pro všechny. Kapitál nepotřebuje všechny pracující: do své aktivní armády si najme jen někoho, leckdo musí čekat v rezervním mužstvu, jen tak pro případ. (Nemluvě o těch, kdo musejí prodávat svou pracovní sílu výrazně pod její cenou - pod náklady na její reprodukci - v nestálých podmínkách, mimo oficiální pracovní trh apod.) Ona „přebytečná“ část pracujících tříd, ta, pro niž kapitál nemá pracovní uplatnění vůbec, je pro kapitalistickou ekonomiku *nutností* a má pro ni několikrát význam. Nejenže tlačí svou konkurencí mzdy dolů a drží na uzdě nároky aktivní armády pracujících, mnohdy nabízí též alternativní terč dělnickému vzteku.

Skutečné kořeny šluknovského třeštění spočívají v konkurenci uvnitř pracujících tříd a její separaci do dvou sektorů, trhu s pracovní silou a „trhu“ se sociálními dávkami (příčemž na druhém z nich jsou relativně početněji zastoupeni Romové, což celé otázce dodává „etnický“ rozměr).

Samozřejmě to neznamená, že by na „povstálých“ náměstích nebyli o víkendech chudí (bílí) lidé, kteří si v pondělí šli na úřad pro dávky stejně jako jiní chudí lidé, proti nimž byly protesty namířeny. Byli, jsme ostatně v regionu s patnáctiprocentní nezaměstnaností.

Máme-li na věc nahlížet očima lidí z demonstrací, může být nakonec samotná účast na „trhu“ se sociální mzdou „přípustná“. Problém je, že zatímco „řádný člověk“ si na něj „odskočí“, aby si poté opět našel kupce své pracovní síly, byť by ji měl prodávat za sebemenší cenu, existují „paraziti“, kteří jsou na sociální mzdě závislí dlouhodobě a kteří berou sociální dávky, ač na ně nemají nárok.

Pak je tady „to zneužívání, to je nespravedlnost na entou. Proto jsou na ně (nepřízpůsobivé) lidi hrozně našťvaní.“

Tenhle argument má háček. Český sociální systém je bohužel poměrně přísně regulovaný a podle nejvyšších fundovaných odhadů se zneužívá mizivá část sociálních dávek, která představuje zanedbatelné množství peněz – je zhruba ve výši pouhých 0,35 procenta státního rozpočtu.¹ Naopak kvůli spletnosti a přílišné individualizaci sociálního systému (kvůli které se stává neprůhledný) i kvůli stigmatu „loserovství“, který se ve společnosti s pobíráním sociálních dávek pojí, si 20 procent z těch lidí, kteří mají na dávky nárok a měly by je dostat, své dávky nevybere.²

Jakým mechanismem tedy „Istiví“ „nepřízpůsobiví“ systém „zneužívají“? Hm, prostě tak. Na straně chudé pracující třídy shromážděné na Šluknovsku pod praporem rasismu a populismu (ale i po hospodách a na ulicích ve zbytku Česka) panuje vágní představa, že to jde, a svým životem žije tisícero smyšlených „příkladů“, které dodala nejryzejší lidová tvořivost.

„Dám příklad, přijde ženská na výbor, přitáhne pět dětí, brečí, že nemá na živobytí, že nemá na tamto... a oni jí šoupnou tisícovku dvě.“ – To von přijde na úřad a hned dostane čtyři pět tisíc, jako že je ve srabu.“ – „Voni tam přijdou a vybrečej si to. Jak je to možný? Nevím, někdo z toho může mít byznys.“ – „Voni dostávají prostě větší dávky. Jak to dělaj? To nevím. Ale todle mě štve hlavně, že dostávaj, i když dostávat nemaj.“

Podobná „svědectví“ a „vysvětlení“ pochází z říše urban legends a o nic uvěřitelnější a realističtější nebyla ani naděje, kterou chudí na severu sdíleli a kterou vyjadřovala slova, která směrem k romským ubytovnám (nejen) při demonstracích lidé křičeli: „*Vraťte nám svý dávky!*“

Jako by tímhle sloganem chtěly protesty samy podtrhnout, že ztělesňovaly konkurenční boj chudých lidí mezi sebou: Vám ať stát vezme – a nám ať to dá.

¹ Z článku Ondřeje Lánského *Kdo zneužívá sociální dávky?* z internetového serveru denikreferendum.cz

² Z příspěvku Terezy Dvořákové z katedry antropologie FHS UK na semináři ProAltu, 24. října 2011 (s odkazem na výzkum Tomáše Sirovátky z Masarykovy univerzity z roku 2000)

(Nejen) v tomhle ohledu řekněme, že iracionalita se na šluknovských náměstích rozdávala plnými hrstmi.

Něčeho jiného se na nich však bohužel proklatě nedostávalo.

Absence třídního pohledu na věc

Nesmíme ztrácet ze zřetele, že jsme v regionu, který nepatří k nejmilovanějším destinacím kapitálu (oficiálně se takovým oblastem říká "kompletně strukturálně zaostalé"); firmy sem neinvestují, stát se nestará, vzdělání je špatné, spojení do jiných regionů mizerné. Není tam moc příležitostí sehnat kupce vaší pracovní síly. A nebyla-li tam práce už před rokem 2008, s dopady krize se situace ještě zhoršila.

Znal-li každý někoho, kdo znal někoho, komu „nepřízřivosiví“ vybrakovali zahrádku, měl mezi svými blízkými též někoho, koho se dotklo propouštění v letech 2008/2009, nebo přišel o práci přímo on sám.

„Já třeba dělala v Mattelu a tam ze dne na den skončila celá fabrika. Celá fabrika. Tam dělal manžel, manželka, v tu ránu byli bez práce. Všichni. A pak jsem nastoupila do papíren a tam jsem se s tím potkala znova.“

Přecenit význam, který pro šluknovské protesty měly ony dva roky (ale dokonce život v „ekonomickém stínu“ obecně, dlouhá léta dozadu), dost dobře nejde. Jak se to zapalo do tamní kolektivní zkušenosti pracujících? Jak se to podepsalo na kondici tamní pracující třídy? Fatálně.

Zarážející byla naprostá *pokora, samozřejmost a odevzdanost*, s nimiž lidé o ranách, které jim *kapitál* během doby „proti-krizových“ opatření udělal, mluvili. Žádné pracoviště, o němž byla řeč, nezažilo elementární solidaritu, pokus o kolektivní obranu. Svévole kapitalistického cyklu s jeho krizí se brala jako samozřejmý fakt, vůči němuž jsme bezmocní... a jehož samozřejmost nezpochybňujeme – bez sebemenšího pozastavení se ji bereme za nevyhnutelnou přírodní katastrofu, z níž nelze nikoho vinit. O těžkém útku na své příjmy a životní úroveň lidé mluvili bez špetky zloby či alespoň rozhořčení na firmy, které je propouštěly.

Zkušenost porážky na pracovištích, která se obešla dokonce bez pokusu se zdánlivé „nevyhnutelnosti“ jakkoli vzepít, byla špatným příspěvkem do procesu formování třídního vnímání. Tím to ale nekončí. V současném „rozpoložení“ regionu na ni však navíc navazuje pocit povinnosti okázale se vymezit proti „nepřízřivosivým“. A to i navzdory *realitě*, kterou mají lidé každodenně před očima. „Nepřízřivosiví“ jsou lemplové, kdo chce, ten si práci najde i u nás,“ zněl tak (nezaměstnaností těžce postižený) Varnsdorfem hlas, na nějž by byl Miroslav Kalousek a další zastánci hesla „na chudý musí být přísnost“ pyšný – aby se vzápětí potichu dodávalo, že tak docela to však není pravda.

„- Je těžký sehnat tady práci?

- Já říkám, kdo práci chce, ten ji sežene.

- Znáte někoho, kdo byl nezaměstnaný dlouhodobě?

- Můj táta, třeba. Dělal v TOSu, tam se propouštělo a rok nemohl najít práci...

- Takže tak snadný asi...

- ... ale jako fakt ji hledal, ale vopravdu ji nemoh najít.

- Jakou nakonec sehnal?

- No, dělá pod obecním úřadem...“

„- Já to řeknu takhle, když někdo sehnat práci chce, tak si ji asi sežene. Asi. Moje paní má teď teda problémy s prací, ale já myslím, že ji sežene. Doufám, teda, no.“

Výstižnější příklad *rozporu* mezi tím, co se proklamuje kvůli populistické, romofóbní ideologii, a realitou, v níž žijeme, si stěží přát. (Několik lidí si nakonec uvědomovalo, že práci na Šluknovsku nemá šanci sehnat, bez ohledu na barvu pleti, nikdo bez kvalifikace.)

Z míry třídního poraženectví by ale ve Varnsdorfu neměli radost jen vládní architekti proti-dělnických reforem. Hlas, který severem zněl, by potěšil všechny šéfy a zaměstnavatele.

„- Znáte nějakýho Roma, co by byl v pohodě?

- U nás v práci jednoho máme, je tam tři roky, a ten je slušnej, ještě ani jednou nemarodil.“

„- U nás propustili třicet čtyřicet lidí a teď jim zavolaj a ty lidi přijdou, na tři dny na brigádu, pak znova na pracák, vodhlašujou se z těch pracáků a znova přihlašujou a znova vodhlašujou. Voni sou vděčný za to málo.“

Aha, takže to, co dělá z člověka dobrého člověka, je jeho ochota a schopnost dít pro firmu, bez zameškaných hodin a s pocitem vděku za sebenejtější pracovní podmínky! Jenže logika, která se trefuje do lidí mimo okraj pracovního trhu, a ne do podmínek, které je tam poslaly, která viní chudé a vyvíňuje chudobu, materiální nouzi a nejistotu, má v sobě extrémně pichlavý proti-dělnický osten. Jedním z nejhorších produktů protestů proti „nepřízřivosivým“ je více či méně artikulovaný imperativ, že ideálním protipólem „nepřízřivosivého“ je skladná, poslušná pracovní síla, která se bez odmlouvání přizpůsobí všem podmínkám, materiální nouzi a nejistotě, jakémukoli diktátu ze strany zaměstnavatele či vlády.

Vsadit na kartu disciplinovanosti, zákona a pořádku se pracujícím nevyplácí. Hranice toho, kde by mělo končit naše sebe-obětování se pro zisk firem, má totiž kapitál položené velmi daleko. Dodejme však, že síla ideologických proklamací „kdo se chce uživit prací, ten se uživí“ a „budme vděční za to, jak se k nám firmy chovají“ ale hranice má: moc těchto falešných slov je každodenně zpochybňována skutečností, která obyvatele severu obklopuje, i jejich vlastním vnímáním a reakcemi, neodehrávají-li se na demonstracích proti „nepřízřivosivým“, ale třeba během rozhovoru s kolegou nebo doma.

Vůči vládě a firmám jsme bezmocní. Na sociálně vyloučené stačíme

Poraženectví a, máme-li to říci nadneseně, dokonce téměř jeho oslava, jsou pro pracující v dnešní době *sebevražednou výbavou*. Poté, co se proti-dělnická opatření prohnala kvůli (a zároveň *pod záminkou*) ekonomické krize v letech 2008 a 2009 na *pracovištích* (a jejichž druhé kolo nám teď hrozí), se přesunula na úroveň *společnosti*. Na jedné straně se tak snížila *cena, za niž prodáváme pracovní sílu* (či se nám dokonce zmenšila možnost ji prodat), na straně druhé nám porostou *náklady na její reprodukci* (životní náklady – na jídlo, bydlení, léky, vodu atd.).

O tom, co udělají vládní reformy s životní úrovní, nepanuj iluze.

„Pracující lidi ty reformy vodnesou. Já to vidím tak, že utahování opasků bude pro vobyčejný lidi, ty to budou mít horší. Manželku mám v invalidním důchodu a léky, za který jsme dali třeba stovku, za ně teď dáme pět stovek.“ – „Lepší to určitě nebude, bude to horší.“

Hledání viníka v „nepřizpůsobivých“ ale brání sledování smysluplného cíle. Nejen to, vede k tomu, že zapomínáme na místo, které nám kapitalistická společnost určila, a na věc se nedíváme skrze své vlastní zájmy, ale z pohledu „těch nahoře“.

„Jsou tady mraky Vietnamců. Mraky. Ale proti nim nikdo neřekne ani slovo. V životě nebyli na pracáku, v životě nebyli na sociálce, nikdy nechtěli žádný peníze, postarají se o sebe sami.“ – „Pro stát nedělej, tak proč maj dostávat prachy.“

Pracující tak redukuje sami sebe na pouhé daňové poplatníky, stávají se pečlivými účetními státu, „naší společné národní kasy“, jinými slovy: identifikují se se státem, odcizenou strukturou, která reprezentuje obecné zájmy kapitalistické akumulace a své vlastní zájmy jako individuálního kapitalisty, ne zájmy pracující třídy. A to v situaci, kdy je ve světle reformy, které stát zavádí a které vyplundrují kapsy pracujících lidí, zcela zřejmé, na čí straně stát stojí.

Pro varnsdorfská náměstí však bohužel nebyli nepřítelem ti, kteří mohou za to, že jsou naše životní podmínky stále víc nesnesitelné, jejich hněv nesměřoval proti firmám, vládě, natožpak proti kapitalistickému soukolí jako takovému.

„My prostě zařídíme, že oni ty dávky přestanou dostávat. To my zařídíme. Pak budou nespokojení zas voní, jako jsme teď my.“ – „Já vám řeknu: ty demonstrace dokážou, že to bude jedna ku jedné. Když nedostanu já, tak proč má dostat on.“ – „Proč by měli mít nějaký výhody? Já vám řeknu, my jim v tomhle prostě zatneme tpeec.“

Sebevědomí, s nímž o své bitvě proti „nepřizpůsobivým“ účastníci demonstrací z řad pracujících třídy mluvili, bilo do očí hlavně ve srovnání s *trpnou rezignací*, s níž popisovali, jaké existenční problémy jim přinesla opatření ze strany firem.

Rány, které pracující třída utrpěla na pracovištích (a nemluvíme jen o letech 2008 a 2009), ji zanechaly v dezlátní kondici, bez zkušeností s kolektivní silou, natožpak kolektivními vítězstvími, které by jí umožnily vybrousit z *každodenních antagonismů třídní vnímání* svého místa ve společnosti, a bez ambicí reagovat na diktát kapitálu kolektivně. Je fragmentovaná, atomizovaná, rozbitá, dělnická komunita a kolektivita neexistuje – a v téhle situaci se obrací ne proti svým skutečným nepřítelům (státu a firmám), ale proti spodním společenským vrstvám.

Romové jsou přítomní ideální terč.

Jednak komunity ještě pořád tvoří (byť rozhodně ne ideální), jednak je lze ztotožnit se „sociálními parazity“. A ještě něco: tažení proti „nepřizpůsobivým“ je (po pasivitě na pracovištích) najednou boj, do něhož se vyplatí investovat. Je to totiž boj, v němž se dá čekat „úspěch“. Proč? Protože stát bude na vaší straně: nemá totiž problém s konstrukcí a posilováním hranic mezi jednotlivými skupinami pracujících třídy. Zasahuje až v případech, kdy dostane konkurenční

boj uvnitř třídy příliš brutální formu, kdy bude, například při pogromech, ohrožen státní monopol na násilí atd. A protože volání po větší přísnosti na chudé jde ruku v ruce s reformním politickým kurzem.

Na šluknovských náměstích zcela absentovala *proletářská* politika, vládla na nich karikovaná, lidová podoba politiky *vládnoucí třídy*: volalo se po „léčbě“ prostřednictvím otročských veřejných pracích a utahování šroubů.

„- Ať ty dávky dostane, ale ať tady maká osm hodin jako my. V šest bude nastoupenej před radnicí, tady ti dám úsek – a tam nebude jediná travička! Budeš makat. V zimě vstaň ve tři hodiny, vodházej sníh a v osm můžeš jít chrápat!“

To, že skrze útok na sociálně vyloučené míří účastníci manifestací z řad pracujících, jichž tam byla většina, sami na sebe, si oni sami, navzdory tomu, že nezaměstnanost je na severu všední realitou, neuvědomovali.

Zopakujme to proto ještě jednou: volají-li pracující po disciplíně, přísnosti, poslušnosti, nulové toleranci a vládě pevné ruky, budou první, kteří na to doplatí.

Pár poznámek místo závěru

• Protesty proti „nepřizpůsobivým“ jsou se všemi svými proti-dělnickými implikacemi jedním z následků absence politické autonomie proletariátu a demobilizovaného stavu, v němž pracující třída je, a tvrdých lekcí z let 2008 a 2009, stejně jako očekávání opětovného zhoršování životní situace. Jsou, bohužel, zvrácenou, nebezpečnou kolektivní „odpovědí“ třídy na ekonomický útlum či krizi, jednou z mála podob reakcí lidí na současný ekonomický cyklus.

S ohledem na ekonomické vyhlídky musíme bohužel čekat, že takovým reakcím, které budou nespokojenost a sociální strach lidí kanalizovat do rasismu, budeme ještě nejspíš čelit. I proto je třeba odmítnout všechny zoufalé hlasy, které jako možnost navrhují „volit ODS a podpořit strůjce těch nejhorších neoliberálních nočních můr. Následný materiální nedostatek neprivilegovaných a jejich propad životní úrovně by pak mohl být obrovským impulsem pro sociální vzpouru.“ (podle článku na webu jedné anarchistické organizace se na tom shodli účastníci diskuse pořádané občanskou levicovou iniciativou koncem září v Ostravě) Takový laboratorní pokus se (sociálním i politickým) osudem lidí by nevyšel, taková sázka na mechanistický souběh mezi proletářským jednáním a kapitalistickým cyklem je tragickým omylem. Jednání třídy je formováno tisícer faktorů – to, že by „radikální levice“ „osvíceně“ připravila pracující o chleba, by žádnou „zárukou“ toho, že budou najednou jednat „správně“, nebylo.

• Oslavu poddajného pracujícího, který se vděčně *podřizuje* potřebám firem a státu, která za protesty prosvítala, je třeba kritizovat. Na druhé straně ale netřeba mít romantické iluze o „antikapitalistické subverzivitě“ (romských) prostředí, z nichž se mnozí sociálně vyloučení rekrutují (a v nichž jsou vězni vlastních předsudků, patriarchálních tradic a sociálních hierarchií), a způsobu, jímž se lidé, kteří dostali nálepkou „nepřizpůsobivých“, *přizpůsobují* podmínkám přežívání na okraji oficiálního pracovního trhu či mimo něj. Práce načerno, kterou člověk vezme, aby si přilepil

k sociálním dávkám, z nichž nelze vyžít, aby se mu z výplaty na základě „řádné“ pracovní smlouvy nestráhaly splátka z dluhu, protože žádnou jinou nesehnal či z jiného důvodu, představuje v první řadě bídu a nejistotu. Taková námezdní práce (nemluvě o práci v nelegální ekonomice) však uvaluje na člověka též mnohem horší podmínky pro případnou konfrontaci šéfů.

• Jedna z posledních říjnových varnsdorfských manifestací skončila svého druhu Hyde Parkem, v jehož centru byl místní Rom, který osvědčil chladnější hlavu a bystřejší rozum než mnozí demonstranti. (Kromě toho ale i kritický pohled na věc: ani nedělal z Romů anděly, ani se od nich svatouškovsky, jak se to mnohdy stává „slušným Romům“, nedistancoval jako od „tamtěch Cikánů“.) Hlavně díky němu se z něčeho, co mohlo být jen překřikováním se, stala veřejná tribuna, která nabízela mnohem realističtější a užitečnější pohled na realitu tamního života než celá předchozí manifestace.

„To tady budeme donekonečna mluvit o tom, že někdo někde ukradl peněženku? Vždyť tady není práce, firmy na nás kašlou, vláda na nás kašle, to je věc, co bychom měli řešit,“ prosazoval na náměstí vášnivě asi padesátiletý muž.

Můžeme-li vidět z toho, co se ve Šluknově dělo, cestu ven směrem, který by byl pro pracující užitečnější, vede právě tudy. Naděje je v tom, že Romové, můžeme-li mluvit právě o téhle skupině lidí, kteří jsou na sociálním dně, vygenerují vlastní militanty, kteří nebudou „vůdci“ proto, že mají ve svých komunitách materiálně navrch (zaměstnávají ostatní, půjčují peníze), kteří jako „střední třída“ neutěchou do nevládního sektoru a jejichž hlas nezůstane uvězněn v romských komunitách. A v tom, že se pracující třída zaměří na praktickou kritiku ne chudých, ale podmínek, které chudobu produkují.

*Kolektivně proti kapitálu (KPK; ČR/SR)
protikapitalu.org, kpk@protikapitalu.org*

Apendix I. – Třídní kompozice na Šluknovsku

Někdejší průmyslové centrum...

Varnsdorf byl od druhé poloviny 19. století významným průmyslovým městem. Na začátku 20. století v něm bylo 160 továren, v průmyslu tehdy pracovalo 80 procent jeho obyvatel. To s sebou přineslo i militantní dělnické boje. Během 1. máje 1891 se ve městě střetlo 1 600 dělníků s četníky, kteří proletáře rozháněli s nasazenými bodáky. V roce 1900 se tři tisícovky pracujících zapojily do stávkového hnutí za kratší pracovní dobu.

Po vzniku Československa v roce 1918 se tehdy ještě převážně německojazyčný region najednou ocitl na periférii, což se odrazilo na úpadku rozvinutého textilního průmyslu. Další ránu mu zasadila hospodářská krize 30. let. Varnsdorf si přesto dál zachovával průmyslový charakter, a to i během druhé světové války.

V roce 1947 (tedy již po odsunu německých obyvatel) se stávka 10 tisíc varnsdorfských dělníků za znárodnění textilní továrny německého podnikatele židovského původu Emila Beera stala jedním z největších poválečných bojů, v nichž si dělníci od znárodnění slibovali zlepšení životní úrovně. Toho se ale s nástupem stalinismu nedočkali a tak se také Varnsdorf stal v roce 1954 místem krátké stávky za vyšší mzdy.¹

... se stalo odstraněným, polozapomenutým regionem

Především kdysi důležitý textilní průmysl v posledních 20 letech z kraje až na pár výjimek vymizel, do Varnsdorfu nevede žádná významná dopravní tepna. V oblasti už před současnými nepokoji převládal pocit, že region je už jen místem, jehož osudy nikoho nezajímají a kde lišky dávají dobrou noc. Ostatně, kraj skutečně patří například spolu s Bruntálskem mezi nejchudší regiony v Česku.

Nezaměstnanost se na Šluknovsku od roku 2009 pohybuje kolem 15 procent a spíše dál roste. Místní podniky, podobně jako řada dalších tuzemských firem, reagovaly na dopady krize v letech 2008/2009 propuštěním řady pracujících. Například přibližně poloviny zaměstnanců se zbavil podnik Metalurgie Rumburk, třetinu pracovníků propustil výrobce dámských punčoch Elite, na 40 procent dělníků vyhodil na dlažbu dřevozpracující podnik Uniles.

Aktuálně je na Šluknovsku jediný podnik, který zaměstnává víc než 500 lidí. (viz tab. 1) Příznačně nejde o žádný tradiční strojírenský nebo textilní závod, ale o moderní továrnu německého koncernu Benteler, která dodává díly pro autoprůmysl. Vznikla na zelené louce v průmyslové zóně Rumburk v roce 2005.² Spolu s dalším německým výrobcem kabelů KWL tvoří na Šluknovsku nejmodernější provozy zapojené do mezinárodních výrobních řetězců.

Už jen stínem své bývalé slávy je naopak někdejší průmyslová chloub regionu, strojírenský závod TOS Varnsdorf, který vyrábí frézy a další obráběcí stroje. V roce 1917, kdy vzniknul, šlo o nejmodernější továrnu na obráběcí stroje v Rakousko-Uhersku.³ Ještě před rokem 1989 v továrně pracovalo přes tisíc dělníků, dnes zaměstnává kolem 450 lidí.

Jednou z mála varnsdorfských textilek, které přežily úpadek tuzemského odvětví v posledních 20 letech, je producent bavlnářských tkanin pro oděvní účely Velveta a výrobce dámských punčoch Elite. Spolu s TOS tvoří tyto dva podniky chabý zbytek někdejšího průmyslového významu Šluknovska. Z dalších aktuálních průmyslových provozů ve městě stojí za zmínku už jen balírna koření společnosti Vitana.⁴

² Kromě Rumburku má Benteler v ČR samostatné továrny také v Chrástavě, Stráži nad Nisou a Jablonci nad Nisou

³ http://cs.wikipedia.org/wiki/Varnsdorf#Hospod.C3.A1.C5.99stv.C3.AD_a_infrastruktura

⁴ Tamtéž

¹ <http://www.tosvarnsdorf.cz/cz/o-spolecnosti/historie/>

Benteler a KWL jsou v podstatě jediné dva podniky na Šluknovsku, které jsou zapojené do mezinárodních výrobních řetězců v takovém strategickém odvětví, jakým je autoprůmysl.⁵ TOS Varnsdorf, Vitana a některé další podniky včetně textilních sice také vyrábí pro zahraniční trhy, avšak z hlediska potenciální síly, kterou mají pracující v autoprůmyslu, jsou Benteler a KWL na Šluknovsku jedinými zástupci svého druhu.

Romů a dalších „nepřizpůsobivých“.⁹ Podle dat statistického úřadu to ale bylo jen 433 osob. Za rok 2011 sice statistici čísla ještě nemají, přesto je ale nutné brát Sykáčkovy údaje o dalších 1 160 nových lidech v Rumburku¹⁰ s rezervou.

Statistiky samozřejmě mlčí o tom, jaká je sociální kompozice nově příchozích. Je ale jasné, že se do regionu

Tab. 1 Největší firmy na Šluknovsku:

Název společnosti	Zaměření	Počet zaměstnanců (na základě údajů firem za rok 2010 nebo posledních dostupných informací)	Sídlo
Benteler Automotive Rumburk	autoprůmysl	645	Rumburk
TOS Varnsdorf	strojírenství	448	Varnsdorf
LUKRAM	textil a elektronika	341 (rok 2009)	Horní Podluží
STAP	textil (stuhly)	243	Vilémov
HAAS+SOHN Rukov	výroba krbů	200	Rumburk
UNILES	lesní hospodářství, dřevozpracování	195	Rumburk
KWL	elektronika pro autoprůmysl	150	Varnsdorf
AMANN	výroba nití	142	Chřibská
ELITE	textil (punčochy)	137 (rok 2009)	Varnsdorf
TRATEC-CS	strojírenství	86 (rok 2009)	Vilémov
RETOS VARNSDORF	strojírenství	73	Varnsdorf
Metalurgie Rumburk	strojírenství	72	Rumburk
ŽELEZÁRNY Velký Šenov	ocelářství	67	Velký Šenov
TOPOS	potravinářské stroje	67	Šluknov
NOVIA	textil (punčochy, ponožky, spodní prádlo)	29	Krásná Lípa
VELVETA	textil	?	Varnsdorf
Vitana	potravinářství	?	Varnsdorf

Zdroj: výroční zprávy a údaje jednotlivých firem

Pryč a dovnitř

Největším městem na Šluknovsku je Varnsdorf, kde žije kolem 15 900 lidí. Následuje Rumburk přibližně s 11 500 obyvateli, Šluknov má 5 700 obyvatel.⁶ Celkem v regionu na konci roku 2008 žilo podle oficiálních čísel kolem 55 tisíc lidí. Region se dlouhodobě potýká s úbytkem obyvatel, odcházejí především mladí a kvalifikovaní.⁸

Do měst na Šluknovsku se ale současně podle oficiálních dat Českého statistického úřadu stěhují noví obyvatelé. Z hlediska absolutních čísel bylo v roce 2010 stěhování do Varnsdorfu, Rumburku a Šluknova jedno z nejsilnějších za posledních 10 let. (viz tab. 2) Po převodu na 1000 obyvatel přibylo nejvíc nových lidí do Šluknova, a to 42,5. Pokud se však odečtou lidé, kteří se z kraje stěhují naopak pryč, je jasné, že žádné dramatické přelidnění způsobené stěhování se v oblasti nekoná. V Rumburku a ve Šluknově byl celkový přírůstek obyvatel způsobený stěhování až třetí nejsilnější za posledních 10 let, z Varnsdorfu se dokonce o něco víc lidí odstěhovalo, než přistěhovalo.

Z čísel statistiků není jasné, kdo se na Šluknovsko vlastně stěhuje, ale je pravděpodobné, že jde skutečně o Romy. Přesto je při porovnání statistik s proklamacemi místních politiků zřejmé, že něco nesedí. Například starosta Rumburku Jaroslav Sykáček v červnu 2011 řekl, že se do města v roce 2010 přistěhovalo 1 200 lidí, z toho má být 90 procent

postíženého vysokou nezaměstnaností asi nestěhují za prací. Je pravděpodobné, že stěhování pro Romy představuje snahu uniknout lichvářským dluhům v původním bydlišti – aby na novém místě ale vzápětí upadli do stejného vykořisťujícího mechanismu, který parazituje na lidské chudobě. Kde nic není, ani smrt nebere, kapitál však dokáže profitovat i tam.

Za stěhování Romů stojí podle řady svědectví i realitní firmy, které lidem v původním bydlišti nabídnou za byt na první pohled lákavou částku v hotovosti, podmínkou ovšem je vystěhování do některé z ubytoven, v tomto případě na Šluknovsko. Tam se na ně ovšem okamžitě nalepí další ti, kteří na chudobě parazitují, ať už jsou to vlastníci ubytoven (soukromí, ale v případě Varnsdorfu je to i radnice), kteří si účtují vyšší nájemné, než jaké se platí v běžných nájemních bytech,¹¹ či teplárny, které od Romů inkasují dvojnásobek běžných cen za teplo.

Těch pár vyvolených, kteří dostali práci například u městských služeb, o ni vzápětí kvůli vládním reformám přijdou¹² a musí čekat, až ji zase dostanou. Ovšem už ne v podobě regulérního zaměstnání, ale nucené práce, nové

⁹ iDNES.cz (9.6.2011): *Šluknovsko se potýká s přílivem Romů, starostové píší Nečasovi.*

¹⁰ Tamtéž

¹¹ Nájemné se na ubytovnách nevybírá za byt či pokoj, ale za osobu. Ve Varnsdorfu radnice určila tyto poplatky u dospělého ve výši 2900 Kč za měsíc, u dětí 1450 Kč. Jeden pokoj má na ubytovně sotva 10 metrů čtverečních, společně jsou záchody, koupelna, kuchyň i prádelna. Za cenu, kterou musí zaplatit například čtyřčlenná rodina (8 700 Kč), si lze již pronajmout například dvoupokojový byt v Praze na sídlišti. In: Aktuálně.cz (15.9.2011): *Nájem 20 000 za holobyt pro Romy. Přiměřené, říká město.*

¹² E15 (14.9.2011): *„(...)uplatnění těch sociálně slabých na trhu práce je mizivé. Řešilo se to tu formou veřejně prospěšných prací (VPP) přes úřad práce, to bylo úžasné. To považuji za řešení pro lidi, kteří nemají na trhu práce co nabídnout. Práce ve městě je mnoho, bylo to dotované a zaměstnávali jsme několik desítek lidí. A na městě to bylo vidět. Ti lidé byli rádi, že mají práci, ale bohužel s vládními škrty došlo i na ně. Nyní zaměstnáváme pouze dva a to jen na tři měsíce.“* In: *Starostka Šluknova: Nikdy jsme se Romů nezeptali, jestli se chtějí integrovat.*

⁵ KWL dodává kabely hlavně firmám v Německu a Rakousku, například automobilkách Volkswagen či Audi, mezi odběrateli jsou také další výrobci dílů pro autoprůmysl, jako je Behr, Peguform nebo Sumitomo Electric.

⁶ <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4018-11>

⁷ http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/spravni_obvod_varnsdorf a http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/spravni_obvod_rumburk.

⁸ <http://www.novinky.cz/veda-skoly/196871-proc-lide-odchazeji-ze-sluknovska-zkusi-to-zjistit-studenti-z-liberce.html>.

Tab. 2 Migrace obyvatel na Šluknovsku v letech 2001-2010:

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet obyvatel k 31.12. (Rumburk)	11 018	11 047	11 101	11 129	11 181	11 200	11 328	11 457	11 420	11 496
Počet obyvatel k 31.12. (Šluknov)	5 654	5 647	5 701	5 701	5 713	5 739	5 781	5 744	5 676	5 705
Počet obyvatel k 31.12. (Varnsdorf)	15 984	15 944	15 895	15 868	15 786	15 754	15 824	15 801	15 854	15 867
Přistěhovalí (Rumburk)	241 (na 1000 obyvatel 21,9)	300 (27,2)	274 (24,7)	275 (24,8)	361 (32,4)	357 (31,9)	447 (39,7)	426 (37,5)	338 (29,5)	433 (37,7)
Přistěhovalí (Šluknov)	163 (na 1000 obyvatel 28,7)	143 (25,3)	170 (30,0)	199 (34,9)	163 (28,3)	183 (32,0)	193 (33,6)	165 (28,6)	145 (25,3)	241 (42,5)
Přistěhovalí (Varnsdorf)	240 (na 1000 obyvatel 15,0)	254 (15,9)	237 (14,9)	210 (13,2)	230 (14,5)	299 (19,0)	339 (21,5)	271 (17,1)	311 (19,6)	324 (20,4)
Vystěhovalí (Rumburk)	281 (na 1000 obyvatel 25,5)	252 (22,8)	230 (20,8)	290 (26,1)	322 (28,9)	366 (32,7)	363 (32,2)	352 (31,0)	380 (33,2)	359 (31,3)
Vystěhovalí (Šluknov)	138 (na 1000 obyvatel 24,3)	146 (25,8)	105 (18,5)	138 (24,2)	173 (30,1)	162 (28,3)	155 (27,0)	182 (31,6)	210 (36,6)	194 (34,2)
Vystěhovalí (Varnsdorf)	301 (na 1000 obyvatel 18,8)	269 (16,8)	296 (18,6)	233 (14,7)	300 (18,9)	320 (20,3)	295 (18,7)	304 (19,2)	302 (19,1)	329 (20,7)
Přírůstek stěhování (Rumburk)	-40 (na 1000 obyvatel -3,6)	48 (4,3)	44 (4,0)	-15 (-1,4)	39 (3,5)	-9 (-0,8)	84 (7,5)	74 (6,5)	-42 (-3,7)	74 (6,4)
Přírůstek stěhování (Šluknov)	25 (na 1000 obyvatel 4,4)	-3 (-0,5)	65 (11,5)	61 (10,7)	-10 (-1,7)	21 (3,7)	38 (6,6)	-17 (-3,0)	-65 (-11,3)	47 (8,3)
Přírůstek stěhování (Varnsdorf)	-61 (na 1000 obyvatel -3,8)	-15 (-0,9)	-59 (-3,7)	-23 (-1,4)	-70 (-4,4)	-21 (-1,3)	44 (2,8)	-33 (-2,1)	9 (0,6)	-5 (-0,3)

Zdroj: Český statistický úřad

to podmínky pro získání sociálních dávek – které jsou současně v takovéto práci jedinou mzdou.

V regionu postiženém jednou z nejvyšších nezaměstnaností v Česku přitom jiná práce není, několik přežívajících textílek a strojírenských podniků a dva dodavatelé automobilek situaci nezachrání. Dojíždět do 50 kilometrů vzdáleného Liberce či Děčína se nevyplatí, šance najít práci není ani v sousedním Německu.¹³

Budoucnost plná vážných otázek

V době, kdy vláda čím dál víc škrtí i sociální příjmy potřebných, nemá zejména řada mladých lidí bez práce z vyloučených regionů kromě svěšení hlavy podle despotismu kapitálu nárok vůbec na nic. Mnozí končí ve slepé uličce pouliční kriminality, heren a drog. Jen chvíli nato přichází před romskou ubytovnu dav lidí, z nichž mnohé kromě barvy pleti od lidí v ubytovně

¹³ „Tam se uplatní pouze kvalifikovaní pracovníci jako zdravotní sestry a nástrojář, kteří se aspoň domluví německy,“ uvedla ředitelka pracovního úřadu v Děčíně Marie Gutová. In: Aktuálně.cz (10.9.2011): Protiromské bouře začaly cestou na pracovní úřad.

sociálně až tolik neodlišuje. Skandováním „Chceme vaše dávky!“ a pokusy o rasistický lynč se pak bludný kruh zoufalého proletářského hledání špatných terčů uzavírá...

Otázka, jak z něj ven, nás bude, s ohledem na perspektivy zhoršování životních podmínek pracující třídy, trápit v nadcházejících měsících spíš s větší intenzitou než menší: Jak vlastně můžou lidé bojovat za zlepšení života v okamžiku, kdy jsou nuceni žít v obklíčení mezi nezaměstnaností, snižováním sociálních příjmů a lichvářskými upíry? Kde a jak můžou udeřit tak, aby zasáhli skutečného původce své situace (kapitál a jeho stát), jestliže jim chybí zdroj proletářské moci – pracoviště? A jakým způsobem je možné překonat kontaminaci pracující třídy rasismem?

Na paměti je pořád dobré mít stávkou z mostecké továrny Grammer z ledna roku 2010 – vedli ji společně bílí a romští zaměstnanci a zaměstnankyně, kteří tváří v tvář despotii firmy přesně věděli, kdo za jejich problémy může a proti komu vést boj. Kde však leží možnosti proletářské sebe-organizace, která by integrovala jak zkušenost a snahy lidí, kteří jsou na pracovním trhu, tak těch, kteří jsou léta mimo něj?

Apendix II. – Poznámky k třídní kompozici Romů

Romové na území Česka prošli za posledních 60 let výraznou změnou svého sociálního postavení. Z venkovského obyvatelstva se z nich vnějším politickým zásahem stali obyvatelé měst a příslušníci průmyslové dělnické třídy (také kvůli pracovní povinnosti), aby se z nich po roce 1989 stali nezaměstnaní a průkopníci nejruznějších překérních forem zaměstnávání v černé ekonomice.

Romové byli na okraji pracovního trhu sice již v éře stalinismu, přesto pro ně nástup tržního kapitalismu v 90. letech znamenal stejně jako pro ostatní pracující zásadní přelom. Tehdejší změny zvláště silně dopadly na méně kvalifikované a nekvalifikované dělníky, mezi něž patří právě většina Romů.

Rozpad staré struktury průmyslových podniků na konci 90. let spolu s již dřívějším zrušením pracovní povinnosti znamenal pro většinu Romů rychlou cestu na samotný okraj třídy. Kapitál přestal poptávat nekvalifikovanou pracovní sílu a tam, kde ji potřeboval, si zvolil zaměstnání levnější pracovních migrantů z Ukrajiny a dalších východních zemí.

Pionýři překérní práce

Většina Romů se tak zařadila do škatulky dlouhodobě nezaměstnaných. Roli hrála samozřejmě kromě změn třídní kompozice také „obyčejná“ rasová diskriminace „bílých“ zaměstnavatelů. Výsledkem je, že nezaměstnanost je mezi Romy výrazně vyšší než v ostatní populaci, i dál vykonávají většinou jen nekvalifikovanou práci a méně vydělávají.

Vyloučení Romů z pracovního trhu ale nikdy nebylo úplné. Přestože využívání sociálních příjmů se pro mnohé z nich stalo významným způsobem přežití, působili od 90. let vedle dělníků ze zahraničí jako průkopníci překérních forem zaměstnávání. Šlo o například o práci načerno, v níž dělníci postrádají jakoukoli právní ochranu, často ve zdravě škodlivých podmínkách, o příležitostné či sezónní práce, často čelí problémům se šikanou zaměstnavatelů, nevyplácení mezd apod.

Možnost sehnat práci prostřednictvím pracovních agentur vznikajících v posledních deseti letech tak ve srovnání prací načerno vnímá řada Romů jako posun k lepšímu. Jak ale bude dále uvedeno, pro mnohé Romy neznámá černá práce jen nutné zlo, ale v jistých případech i kvazidobrovolnou volbu.

Příčin zatlačení Romů na samotný okraj dělnické třídy je celá řada. Vedle změn v třídní kompozici s nástupem tržního kapitalismu to způsobuje mnoho dalších faktorů, které se často navíc vzájemně proplétají a posilují. Část z nich vychází z vnitřního fungování jednotlivých romských komunit, což je případ solidárních sítí rozšířených romských rodin. Mezi další faktory patří například slabé vzdělání, u bývalých kočovníků paradoxní nízká mobilita, vysoká zadluženost nebo rasová diskriminace.

Solidární síť

Romské rodiny fungují zpravidla na principu solidárních sítí, v jejichž rámci dochází k distribuci a sdílení příjmů všech členů rodiny. Tato struktura je specifickou odpovědí na prostředí, v němž členové rodiny nemají zajištěný stálý pracovní příjem. Většina romských nukleárních rodin tak v případě potřeby se svými příbuznými sdílí nejen peníze, ale například i střechu nad hlavou. Je běžné, že bohatší příslušníci rodiny dávají více, než přijímají, což pro mnohé znamená možnost přežít i bez stálé práce.

K roli vzdělání se sice dostaneme ještě později, na tomto místě však zmíníme jeden zajímavý aspekt romské nedůvěry vůči školám: panuje údajně totiž obava, že ve chvíli, kdy někdo získá vyšší vzdělání, vzdálí se pracovním zařazením a životním stylem dotyčné romské komunity resp. rodině, a přestože si třeba bude vydělávat víc, nebude už svůj příjem sdílet s ostatními. Nulová kvalifikace je tak paradoxně z hlediska soudržnosti romských rodinných sítí bezpečnější než například studium na vysoké škole.

Sociální dávky

Údajně bezstarostné příjmy romských rodin ze sociálních dávek jsou jednou z hlavních příčin, které Romům lidé na Šluknovsku i jinde vytýkají. Situace ale zdaleka není tak jednoduchá, což platí zvláště pro současnou reformní dobu, která přináší v oblasti dávek nejrůznější nová omezení a škrty. Platilo to ale už i například v roce 2005, kdy ještě vládla ČSSD. Vyplácení dávek už tehdy podléhalo ve značné míře libovůli jednotlivých místních úředníků, takže období stabilizovaných příjmů střídal jejich náhlé výpadky. Bez existence solidárních rodinných sítí přitom může vést i jen krátkodobý výpadek příjmů u řady rodin až k hladovění.

Kvůli zajištění sociálních dávek musejí navíc s úřady spolupracovat všichni členové rodiny. Všichni nezaměstnaní musejí chodit pravidelně na úřad práce, což se zdaleka ne všem daří. Chudoba totiž často způsobuje závislost na alkoholu, drogách či gamblerství, poté zpravidla následuje vyškrtnutí z evidence úřadu práce.

Romové se tomu snaží bránit umělým rozdělováním rodin na více celků, kdy například o problémových členech tvrdí, že jsou už jiná rodina a že k nim nepatří. Manipulace s údaji ohledně složení rodiny patří k častým jevům ale i v těch případech, kdy je jejich cílem jednoduše posílit sociální příjem. Rozdělení velké rodiny do dvou ho totiž může zvýšit.

Nízké vzdělání

Přestože již nedochází k nucenému umisťování romských žáků do zvláštních škol, na nízké úrovni vzdělání romské populace a její segregaci ve vzdělávacích zařízeních to nic nemění. Zvláštní školy nahradily takzvané komunitní vzdělávací programy, kdy jednotlivé školy zavádí například přípravné ročníky, nejrůznější kurzy atraktivní pro romské děti, zaměstnávají romské asistenty. Neromští rodiče poté z obavy, že se škola zaměřuje na Romy, či jen čistě kvůli tomu, že se bojí zpomalení tempa výuky, přesunují své děti jinam. Jakmile se to stane, rychlost výuky se zpravidla skutečně zpomalí, protože romští žáci kolem sebe už nemají tahouny a musejí se navíc vyrovnávat s nízkým vzděláním svých rodičů a dalšími ekonomickými, kulturními i jazykovými překážkami.

Na principu zvláštních škol se navíc příliš nezměnilo z hlediska nároků na výuku, které jsou často mírnější než na ostatních školách, tyto školy navíc nezdolně tolerují větší počet absencí, panuje na nich celkově volnější režim. (Dodržování školní docházky je podmínkou vyplácení některých sociálních dávek.) Samotní rodiče to kvůli svému nízkému vzdělání přitom zpravidla nejsou schopni rozpoznat. Výsledkem je, že skoro žádní absolventi komunitních škol nemají středoškolské vzdělání. To zpětně limituje možnosti uplatnění na pracovním trhu a jde tak o další významný faktor, který reprodukuje postavení Romů na samotném okraji dělnické třídy.

Velice důležitým faktorem ovlivňujícím nízké vzdělání Romů je také fakt, že většina z nich si zajišťuje příjmy jinými cestami než zvyšováním kvalifikace. Často pracují v šedé ekonomice, movitější Romové navíc přišli k majetku prostřednictvím kontaktů, známostí a osobních charakteristik. Skepsi vůči vzdělání u Romů posiluje také zkušenost s diskriminací na pracovním trhu. (V neposlední řadě je důležité si uvědomit, že žijeme v době, která hodnotu vzdělání pro uplatnění v zaměstnání devaluje všeobecně. S růstem počtu vysokoškoláků dochází k tlaku na snižování mezd, navíc ani titul už dnes pro jeho držitele neznamená, že sežene lepší práci.)

Bydlení

Potomci kočovníků se v současnosti paradoxně vyznačují nízkou mobilitou. Jedním z důvodů je závislost na rodinných sítích, jejichž vazby by se stěhováním jinam než k příbuzným přetrhaly. Důležitá je ale podobně jako při hledání práce také diskriminace na trhu s byty.

Neplacení nájemného je pro mnoho chudých Romů další strategií, jak si zajistit příjem. Zatímco střední vrstva neplacením činí riskuje exekuci majetku, chudí Romové už nemají o co přijít. Sází také na pomalou práci justice, spoléhají se často také na odpuštění dluhů. Kvůli vyššímu riziku neplatičství potom mají problémy s nalezením bydlení i movitější Romové.

Ještě v 90. letech Romové žili většinou v obecních bytech. Od té doby ale jejich počet klesl. Města vystěhovávají romské rodiny kvůli neplacení nájemného, roli hraje i privatizační politika samospráv, kdy nechávají špinavou práci s vystěhováním na soukromé vlastníky. Romové vystěhování z městských bytů často končí na ubytovnách s vysokým nájemným. Vystěhování Romů může být navíc populární před místními voliči.

To vše vedlo ke vzniku takzvaného sekundárního trhu s bydlením, a to hlavně prostřednictvím ubytoven. Stát tento typ bydlení nijak nechrání, vystěhování neplatičů je rychlé a často nevyžaduje ani soud. Vymáhání činí navíc zajišťují různé mafie. Často se stane, že rodiny, které neplatily regulované nájemné, na ubytovnách pravidelně platí často mnohem vyšší cenu. Vlastníci ubytoven využívají toho, že lidé nemají kam jít, a nastavují jim vyloženě lichvářské podmínky.

Současně s tímto procesem dochází ke koncentraci Romů v určitých lokalitách, které jsou známé jako „sociálně vyloučené“. Většina z nich vznikla až v 90. letech.

Pokud se už tedy v současnosti stane, že se Romové stěhují, není to za práci, ale protože v původním bydlišti přišli o střechu nad hlavou.

Dluhy

Dluhy představují pro mnoho romských rodin jeden z nejvážnějších problémů, kterým čelí, což ještě v 90. letech neplatilo. Častokrát neplatí nájemné, účty za elektřinu a další služby, dluží za zdravotní pojištění, pokuty. Často se také zadlužují prostřednictvím půjček od bank (kontokorenty), ale také oficiálních (Provident Financial) i neoficiálních lichvářů. Lichváři v pravém slova smyslu se navíc koncentrují v místech, kde žijí nejchudší komunity, například v severních Čechách.

Vysoké zadlužení je dalším činitelem, který Romy vytlačuje z oficiálního trhu práce. V případě legálního pracovního poměru by jim totiž kvůli dluhům hrozilo, že se mzda stane okamžitě předmětem exekuce, což u černých příjmů neplatí.

Práce a práce načerno

Romové jsou sice oficiálně často hlášeni na úřadě práce jako nezaměstnaní, současně si ale v nejednom případě přivydělávají načerno. Tato práce s sebou ale nese nejisté kontrakty, problémy s nevyplácením mezd či špatné pracovní podmínky. Většinou jde o nekvalifikovanou práci například na stavbách, při demolicích, výkopech nebo o úklidové služby.

Pokud už Romové pracují na běžnou smlouvu, nejsou výjimečné případy, kdy berou za stejnou práci míň než „bílí“ zaměstnanci, protože mají horší vyjednávací pozici.

Hodně zaměstnavatelů odmítá přijmout Romy čistě z xenofobních důvodů, protože se v souladu s všeobecně rozšířeným názorem obávají nízké pracovní morálky Romů. Sociologové to označují za „statistickou diskriminaci“, která patří mezi takzvaná sebenaplňující proroctví. Očekávání diskriminace totiž snižuje motivaci k hledání práce a osvojení kapitálem vyžadovaných pracovních návyků, což nakonec může vést k tomu, že se skeptická očekávání šéfů potvrdí.

Závěr

Podobně jako populace jako celek patří i většina Romů do dělnické třídy. Tvoří však její nejokrajovější a nejbídačenejší část, pro níž v současné době téměř neexistují subjektivní průniky například s kvalifikovanými zaměstnanci. Ve stejné pozici jsou ale i další dlouhodobě nezaměstnaní nebo většina pracovních migrantů ze zahraničí. K nim se ale v posledních letech připojuje čím dál víc lidí, kteří jsou nuceni přistoupit na takzvané prekarizované formy zaměstnávání, to znamená agenturní práci, částečné úvazky, práci na živnostenský list apod.

Otázka po možnosti překonat meziproletářské konflikty třídním bojem je otázkou možnosti boje prekarizované části dělnické třídy jako takové. Aktuálně se – v souladu se záměry kapitálu – tento typ práce víc než jiný vyznačuje vysokou atomizací a vystupňovanou konkurencí mezi proletáři. Z prekérních podmínek původní práce načerno se stává legální norma, které se musí podřizovat čím dál větší počet lidí. Ani vysoké zadlužení a život od výplaty k výplatě už nejsou „výsadou“ pouze Romů.

Čemu by se tak „nepřízřivobiví“ Romové měli přizpůsobovat? Je to totiž zbytek dělnické třídy, kdo se pod tlakem kapitálu a jeho státu přizpůsobuje podmínkám, v nichž Romové žijí a pracují už dávno. Nevyvolává xenofobní reakce u části „bílých“ proletářů možná i rozpoznání aktuální hrozby, že se posunou na samotný okraj kapitalistické společnosti a jejich podmínky se přiblíží podmínkám Romů a migrantů...? Přispěje zevšeobecnění takových pracovních a životních podmínek ke společnému boji proti rámcům, který takové podmínky prosazuje?

Zatím svědky takového procesu nejsme. Leckteří proletáři podléhají, právě v době, kdy vládní reformy prekarizaci práce i života prohlubují, ideologickým mocenským schématům „sociálního rasismu“: „bílí“ proti „černým“, lidé platící tržní nájem proti lidem s regulovanou činností, pracující ze soukromého sektoru proto veřejným zaměstnancům. Dělnickou třídu se zatím daří, protože se nemůže opřít o sílu zkušenosti boje a kolektivity, fragmentovat podle řady dělicích linií: ta základní hranice mezi proletariátem a kapitálem zůstává o to rozostřenější. Zatím?

Zdroje k popisné části:

- *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* Ivan Gabal Analysis & Consulting, Praha 2006.
- HŮLOVÁ, Kateřina - STEINER, Jakub: *Romové na trhu práce.* Člověk v tísni – CERGE-EI, Praha 2005.
- TOPINKA, Daniel: *Strategie Romů při hledání a udržení zaměstnání.* In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Sociologica – Andragogica 2009, s. 45-66.